

А.Ж. ҮДЕРБАЕВ¹, С.А. ОДАНОВА¹✉, Л.Ә. ИБРАЙМОВА²¹Қ. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

✉ e-mail: s.odanova@satbayev.university

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ АССОЦИАТИВТІК СӨЗДІКТЕР: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ДЕРЕКТЕР НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Қазіргі психолінгвистика мен ассоциативтік лексикографияда тілдік сананың құрылымын эксперименттік деректер негізінде сипаттау өзекті ғылыми бағыттардың бірі болып табылады. Қазақ тіл білімінде ассоциативтік зерттеулер жүргізілгенімен, қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерушілердің тілдік санасындағы лексикалық бірліктердің ассоциативтік байланыстарын жүйелі сипаттайтын эмпирикалық зерттеулер жеткіліксіз. Осыған байланысты мақалада қазақ тілін үйренуші түркітілдес студенттердің ассоциативтік реакциялары негізінде қазақ тіліндегі лексикалық бірліктердің ассоциативтік өрістері талданады.

Зерттеудің мақсаты – ассоциативтік эксперимент нәтижелері арқылы қазақ тіліндегі стимул сөздердің семантикалық, мәдени және когнитивтік байланыстарын анықтау және оларды ассоциативтік лексикография тұрғысынан сипаттау. Осы мақсатқа сәйкес мынадай міндеттер қойылды: стимул сөздерді іріктеу; еркін ассоциативтік эксперимент жүргізу; алынған реакцияларды жүйелеу және семантикалық топтарға жіктеу; ассоциативтік өрістердің құрылымдық ерекшеліктерін талдау.

Зерттеудің эмпирикалық базасын қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгеріп жүрген түркітілдес 70 студенттің қатысуымен жүргізілген еркін ассоциативтік эксперимент нәтижелері құрайды. Респонденттерге А1 деңгейіндегі оқу материалдары негізінде іріктелген 32 стимул сөз ұсынылып, әрқайсысына 5-7 ассоциативтік реакция жазу тапсырылды.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін ассоциативтік лексикография мен психолінгвистика саласындағы Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева, А.А. Леонтьев, Н.В. Дмитриук еңбектерінде қалыптасқан ғылыми тұжырымдар құрайды. Зерттеуде еркін ассоциативтік эксперимент, сипаттамалы талдау, семантикалық топтау, жиілік талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері түркітілдес студенттердің ассоциативтік реакцияларында семантикалық, мәдени және бағалаушылық байланыстардың қатар көрінетінін көрсетті. Ғылыми жаңалығы – қазақ тілін үйренушілердің тілдік санасындағы ассоциативтік өрістерді эксперименттік деректер негізінде жүйелеп сипаттауда және қазақ тілінің оқу ассоциативтік сөздігін құрастыруға қажетті бастапқы дерекқор ұсынуда.

* Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Үдербаев А.Ж., Оданова С.А., Ибраймова Л.Ә. Қазақ тіліндегі ассоциативтік сөздіктер: эксперименттік деректер негізінде талдау // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2 (2). – Б. 50-61. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.60>

*Cite us correctly:

Uderbaev A.Zh., Odanova S.A., Ibraimova L.A. Qazaq tilindegi associativtik sozdikter: eksperimenttik derekter negizinde taldaу [Associative Dictionaries in the Kazakh Language: Analysis Based on Experimental Data] // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2 (2). – B. 50-61. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.60>

Мақаланың редакцияға түскен күні 08.02.2026 / қабылданған күні 30.06.2026

Зерттеудің практикалық маңыздылығы алынған материалдарды қазақ тілін оқыту әдістемесінде, оқу ассоциативтік сөздіктер жасауда, сондай-ақ когнитивтік лингвистика, психолингвистика және мәдениаралық коммуникация салаларындағы қолданбалы зерттеулерде пайдалану мүмкіндігімен айқындалады.

Кілт сөздер: ассоциативтік сөздік, еркін ассоциативтік эксперимент, стимул сөз, тілдік сана, түркітілдес студенттер, психолингвистика.

Кіріспе

Қазіргі тіл білімінде тілдік сананың құрылымын, санадағы сөздік қордың жүйеленуін және сөздердің танымдық байланыстар жүйесін зерттеу өзекті ғылыми бағыттардың біріне айналып отыр. Бұл мәселелер психолингвистика, когнитивтік лингвистика және лексикография ғылымдарының тоғысында қарастырылады. Соның ішінде ассоциативтік лексикография тілдік бірліктердің адам санасында қалай ұйымдасатынын, сөздердің семантикалық және ассоциативтік байланыстарын анықтауға мүмкіндік беретін маңызды зерттеу саласы болып табылады.

Ассоциативтік зерттеулер сөздердің адамның когнитивтік жүйесінде оқшау күйде емес, өзара байланысқан ассоциативтік желілер арқылы ұйымдасатынын көрсетеді. Мұндай байланыстарды анықтаудың негізгі әдістерінің бірі – еркін ассоциативтік эксперимент. Бұл әдіс стимул сөзге берілген алғашқы реакцияларды тіркеу арқылы тілдік сананың құрылымын сипаттауға мүмкіндік береді. Эксперимент нәтижесінде алынған деректер сөздердің семантикалық өрістерін, олардың когнитивтік және мәдени байланыстарын анықтауда маңызды эмпирикалық материал болып саналады.

Ассоциативтік лексикография саласында маңызды еңбек еткен зерттеушілердің қатарында Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов, т.б. ғалымдарды атауға болады [1]. Олар адамның санасы әртүрлі мәдени белгілер арқылы көрініс табатынын атап өтеді. Сол мәдени белгілердің ішінде тілдік бірліктер – сөздер, мәтіндер және ассоциативтік өрістер ерекше орын алады. Бұл құбылыс тілдік сана ұғымымен тығыз байланысты және тіл арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан алғанда, ассоциативтік деректер тілдік сананың құрылымын сипаттауда маңызды зерттеу материалы болып отыр.

Ассоциативтік лексикография психолингвистикалық зерттеулермен сабақтаса қалыптасқан ғылыми бағыт болып табылады. Оның теориялық және әдіснамалық негіздері XX ғасырдың басындағы Г. Кент пен А. Розановтың еркін ассоциативтік эксперименттерінен бастау алып, кейін А.А. Леонтьевтің орыс тілінің ассоциативтік нормаларына арналған зерттеулері арқылы жүйелі сипат алды [2; 3]. Бұл бағыттың қалыптасуы мен дамуы, сондай-ақ ассоциативтік сөздіктердің ғылыми маңызы М.К. Абаева, Н.В. Дмитрюк, Н.В. Уфимцева еңбектерінде жан-жақты қарастырылып, ассоциативтік деректердің тілдік сананың құрылымын сипаттаудағы және шет тілін меңгерту үдерісін жетілдірудегі маңызы айқындалған [4].

Қазіргі кезде Мәскеу психолингвистикалық мектебі зерттеушілерінің бастамасымен бірнеше ресейлік ассоциативтік-вербалды деректер қорлары жасалып, ғылыми айналымға енгізілді. Сонымен қатар басқа тілдер бойынша да оннан астам ассоциативтік деректер базасы қалыптастырылған. Олардың қатарында қазақ тіліне арналған екі ассоциативтік сөздік те бар [5; 6]. Бұл деректер базалары тілдік сананың құрылымын зерттеуге, әртүрлі тілдік қауымдардың мәдени-танымдық ерекшеліктерін салыстырмалы тұрғыда талдауға мүмкіндік береді [7].

Қазақстанда ассоциативтік лексикография бағытындағы зерттеулер XX ғасырдың 60-70 жылдарынан бастап дамып, қазақ тілінің ассоциативтік нормаларын сипаттайтын бірқатар сөздіктер жарық көрді [7; 8]. Бұл еңбектер қазақ тіліндегі ассоциативтік байланыстарды сипаттаудың эмпирикалық негізін қалыптастырғанымен, қазақ тілін екінші тіл ретінде

меңгерушілердің ассоциативтік реакцияларына сүйенген зерттеулер әлі де жеткіліксіз. Осыған байланысты қазақ тіліндегі лексикалық бірліктердің ассоциативтік өрістерін эксперименттік деректер негізінде сипаттау өзекті ғылыми міндеттердің бірі.

Зерттеудің мақсаты – ассоциативтік эксперимент нәтижелері негізінде қазақ тіліндегі лексикалық бірліктердің ассоциативтік өрістерін талдау және олардың тілдік санадағы семантикалық байланыстарын сипаттау. Зерттеудің ғылыми жаңалығы қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгерушілердің ассоциативтік реакцияларын эксперименттік деректер негізінде жүйелеу және осы негізде қазақ тілінің оқу ассоциативтік лексикографиясының эмпирикалық базасын толықтыруында көрінеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеудің эмпирикалық материалы қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгеріп жүрген түркітілдес студенттердің ассоциативтік реакцияларынан құралды. Зерттеуге жоғары оқу орындарында білім алатын, қазақ тілін А1 деңгейінде меңгеріп жүрген 70 студент қатысты.

Стимул сөздер қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуға арналған А1 деңгейіндегі оқу құралдары мен оқулықтарды талдау негізінде іріктелді. А1 деңгейінің таңдалуы оның тіл үйренудің бастапқы кезеңін қамтуымен және білім алушылардың базалық лексикалық қорын қалыптастырудағы маңызымен түсіндіріледі.

Қазіргі әдістеме ғылымында оқу сөздіктері тілдік қатынасты қамтамасыз ететін маңызды лексикографиялық ресурс ретінде қарастырылады, өйткені олар тіл үйренушінің сөздік қорын кеңейтіп қана қоймай, грамматикалық құрылымдарды меңгеруіне және коммуникативтік дағдыларын дамытуына ықпал етеді [9]. Осыған байланысты зерттеуде ассоциативтік материалдарды іріктеудің негізі ретінде А1 деңгейіндегі лексикалық бірліктер алынуы тілдік санада қалыптасатын бастапқы семантикалық байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді.

Стимул сөздерді іріктеу барысында олардың қолданыс жиілігі, коммуникативтік маңыздылығы, тақырыптық репрезентативтілігі және мәдени-танымдық мазмұны ескерілді. Соның нәтижесінде күнделікті тұрмыс, әлеуметтік қатынас, білім беру, табиғат және мәдени тәжірибе салаларын қамтитын 32 стимул сөз таңдап алынды.

Зерттеу барысында еркін ассоциативтік эксперимент әдісі қолданылды. Бұл әдіс психолингвистикалық зерттеулерде сөздердің тілдік санадағы байланыстарын анықтаудың тиімді құралдарының бірі болып саналады. Эксперимент жүргізу үшін арнайы сауалнама әзірленді. Сауалнама екі бөлімнен тұрды. Бірінші бөлімде респонденттердің жасы, жынысы, ұлты, қазақ тілін меңгеру деңгейі және күнделікті қарым-қатынаста қолданатын тілі туралы жалпы әлеуметтік-демографиялық мәліметтер жинақталды.

Екінші бөлімде респонденттерге 32 стимул сөз ұсынылып, әрбір сөзге байланысты ойға алғаш келген 5-7 ассоциативтік сөзді немесе сөз тіркесін жазу тапсырылды. Эксперимент жазбаша форматта жүргізілді. Респонденттерге жауаптарды мүмкіндігінше жылдам әрі еркін беру қажеттігі түсіндірілді, бұл олардың табиғи ассоциативтік реакцияларын тіркеуге мүмкіндік берді. Нәтижесінде әрбір стимул сөз бойынша алынған реакциялар белгілі бір ассоциативтік өрісті қалыптастырды.

Алынған ассоциативтік материалдар бірнеше кезең бойынша өңделді: алдымен барлық реакциялар жүйеленіп, қайталанатын және бірегей жауаптар тіркелді, содан кейін әрбір стимул сөз бойынша реакциялардың жиілік көрсеткіштері анықталды. Бұдан кейін алынған жауаптар мазмұндық ерекшеліктеріне қарай семантикалық топтарға жіктеліп, ассоциативтік өрістерге салыстырмалы сипаттамалы талдау жүргізілді, сөздердің семантикалық, мәдени және бағалаушылық байланыстары қарастырылды.

Зерттеуде жиілік талдау, семантикалық топтау және салыстырмалы сипаттамалы талдау әдістері қолданылды. Аталған әдістер ассоциативтік өрістердің құрылымдық ерекшеліктерін анықтауға және қазақ тілін үйренушілердің тілдік санасындағы когнитивтік байланыстарды сипаттауға мүмкіндік берді.

Талдау мен нәтижелер

Қазіргі психолінгвистикалық зерттеулерде ассоциативтік эксперимент тілдік сананың құрылымын сипаттайтын тиімді эмпирикалық әдістердің бірі ретінде кеңінен қолданылады. Ассоциативтік деректер арқылы сөздердің тілдік жүйедегі семантикалық байланыстары ғана емес, сонымен қатар тіл иесінің когнитивтік тәжірибесі, мәдени стереотиптері мен ұжымдық таным ерекшеліктері де анықталады. Сондықтан ассоциативтік зерттеулер психолінгвистикамен қатар лингвомәдениеттану, этнолінгвистика, әлеуметтану және лингводидактика салаларында да белсенді қолданысқа ие. Қазіргі қазақстандық психолінгвистикада ассоциативтік бағыттағы зерттеулердің маңыздылығы Фазылжанова мен Дмитрюк еңбектерінде де атап көрсетіліп, ассоциативтік деректердің тілдік сананы сипаттаудағы ғылыми мүмкіндіктері қарастырылады [10; 11].

Қазақ тіліндегі ассоциативтік зерттеулердің тәжірибесінде лексикографиялық сипаттағы еңбектер де бар. Солардың бірі – Қ. Қадашева, С.Қ. Омарова, У.О. Асанова және А.О. Амиржанова авторлығымен жарық көрген «Ассоциативтік өріс және ортақ сөздер оқу сөздігі» [12]. Бұл еңбекте қазақ тілі оқулықтарындағы тақырыптық лексикалық минимум негізінде ассоциативтік өрістер жасалып, сөздердің мағыналық байланыстары көрсетілген. Сөздік материалдары әдеби мәтіндерден алынған мысалдармен толықтырылған және қазақ, түрік, өзбек тілдерінің фонетикалық ерекшеліктері мен ұқсастықтарына да назар аударылған. Мұндай жұмыстар ассоциативтік деректердің лексикографиялық тұрғыдан да маңызды екенін көрсетеді.

Қазақ тіліндегі ассоциативтік зерттеулердің тағы бір бағыты жаңа лексикалық бірліктердің тілдік санадағы орнын анықтауға бағытталған. Осы тұрғыда Қ.С. Алдашева мен А.С. Набидуллидің еңбегі ерекше назар аудартады [13]. Авторлар кейінгі жылдары қазақ тіліне енген лексикалық жаңалықтарды зерттеп, олардың ассоциативтік тезаурусын құрастыру мақсатында еркін ассоциативтік эксперимент жүргізген. Зерттеу барысында стимул сөз ретінде қазақ тілінің ішкі мүмкіндіктері арқылы жасалған 100 жаңа сөз таңдалып, 17-53 жас аралығындағы 293 респондентке сауалнама жүргізілген. Эксперимент нәтижесінде құлаққап, пернетақта, бедел-бейне, жаңартпа сияқты сөздерге берілген реакциялар талданып, олардың семантикалық байланыстары сипатталған. Авторлардың пікірінше, ассоциативтік эксперимент нәтижесінде алынған материалдар жаңа лексикалық бірліктердің тілдік жүйеде орнығу дәрежесін және олардың коммуникациядағы белсенділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Ғылыми әдебиеттерде ассоциативтік эксперимент сөздердің семантикалық және танымдық байланыстарын анықтаудың тиімді психолінгвистикалық әдістерінің бірі ретінде қарастырылады. Мұндай эксперименттер стимул сөздерге берілген реакцияларды талдау арқылы сөздердің ассоциативтік өрісін және олардың тілдік санадағы ұйымдасу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Мәселен, бірқатар зерттеулерде ассоциативтік эксперимент нәтижелері сөздердің абстрактылық және нақтылық деңгейіне байланысты қалыптасатын семантикалық байланыстарды сипаттауға қолданылған [14].

Ассоциациялық талдау теориясында ассоциативтік құрылым ең қарапайым деңгейде стимул мен реакция арасындағы байланыс түрінде қарастырылады. Ең кіші ассоциативтік бірлік $S \rightarrow R$ (стимул – реакция) моделінен тұрады. Бір стимул сөзге бірнеше реакциялар берілуі мүмкін, ал олардың жиынтығы белгілі бір ассоциативтік өрісті қалыптастырады [3]. Осындай реакциялар жиынтығы сөздің тілдік санадағы семантикалық және когнитивтік байланыстарын сипаттауға мүмкіндік береді.

Ассоциативтік зерттеулердің ірі халықаралық үлгілерінің бірі – G.R. Kiss бастаған зерттеушілер тобы жүргізген ағылшын тіліндегі еркін ассоциативтік эксперимент. Бұл зерттеу бірнеше кезеңде жүргізіліп, бастапқы кезеңде жиілік сөздіктері мен Basic English материалдары негізінде шамамен мың стимул сөз іріктелген. Кейінгі кезеңдерде алынған реакциялар жаңа стимул ретінде қолданылып, стимул сөздердің саны біртіндеп көбейген.

Нәтижесінде эксперимент барысында 8400-ге жуық стимул сөз қамтылып, шамамен 9000 респондент қатысқан. Зерттеу нәтижелері компьютерлік өңдеуден өтіп, 55837 бірліктен тұратын ассоциативтік тезаурус жасалған [15]. Бұл тәжірибе ассоциативтік деректердің сөздер арасындағы тура (стимул → реакция) және кері (реакция → стимул) байланыстарды анықтауда маңызды екенін көрсетеді.

Қазақстандық психолінгвистикада да ассоциативтік сөздіктер жасау тәжірибесі қалыптасқан. Н.В. Дмитриуктің жетекшілігімен даярланған KAS-2014 ассоциативтік сөздігінің материалы 2012–2014 жылдары жүргізілген жаппай ассоциативтік эксперимент нәтижелеріне негізделген [6]. Бұл зерттеуге Қазақстанның түрлі жоғары оқу орындарынан мыңнан астам студент қатысқан. Алдыңғы кезеңдегі KRAS-1978 материалдарымен салыстыру қазақ жастарының екі буынының тілдік санасындағы ассоциативтік байланыстарды салыстырмалы түрде талдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл сөздікте гендерлік принцип те ескеріліп, қыздар мен ұлдардың берген реакциялары жеке-жеке көрсетілген [5].

Мысалы, «адам» стимул сөзіне берілген реакцияларды салыстыру белгілі бір семантикалық өзгерістерді көрсетеді.

1-кесте – KRAS-1978, KAS-2014 салыстыру нәтижесі

Адам (S)	160 (R)	KRAS-1978	жақсы - 109	ақылды - 96	үлкен - 73	ұзын - 58
	204 (R)	KAS-2014	пенде - 114	жақсы - 74	ақылды - 59	ұзын - 58

KRAS-1978 – Адам (160): жақсы 109, ақылды 96, үлкен 73, ұзын 58, сұлу, кісі 46, қайырымды, көп 44, болу 38, күшті 25, ойшыл 21, адамгершілік 19, адамзат 13, т.б.

KAS-2014 – Адам (204): пенде 114 (ер 75, әйел 39), жақсы 74 (41-33), ақылды 59 (24-35), тірі жан 47 (26-21), адам баласы 43 (31-12), тіршілік иесі 35 (21-14), жеке тұлға 34 (18-16) жалғаса береді.

KRAS-1978 деректерінде «адам» сөзі көбінесе жеке қасиеттерді білдіретін сипаттамалармен байланысса (жақсы, ақылды, үлкен), KAS-2014 материалдарында «пенде», «тірі жан», «адам баласы», «жеке тұлға» сияқты жалпылаушы ұғымдардың жиі кездесуі байқалады. Бұл ассоциативтік өрістің уақыт өте келе мәдени-когнитивтік тұрғыдан өзгеруі мүмкін екенін көрсетеді.

Зерттеу барысында жүргізілген сауалнама қазақ тіліндегі ассоциативтік сөздікті құрастыруға қажетті эмпирикалық материал жинауға мүмкіндік берді. Жиналған деректер қазақ тіліндегі сөздердің мағыналық желілерін, мәдени және жеке ассоциацияларын анықтауға, сондай-ақ тіл үйрету әдістемесін жетілдіруге негіз бола алады.

Талдау барысында стимул сөздердің қазақ тілінің әртүрлі тақырыптық салаларын қамтуы маңызды екені анықталды. Сондықтан ассоциативтік өрістер бірнеше семантикалық топтарға бөлініп қарастырылды.

Бірінші топ – күнделікті өмір мен тұрмысқа қатысты сөздер. Бұл топқа телефон, тамақ, киім, ақша, үй жұмыстары, көлік сияқты лексемалар жатады. Мысалы, «телефон» сөзіне байланыс, қоңырау, интернет, әлеуметтік желі, хабарлама сияқты реакциялар берілді. Мұндай ассоциациялар қазіргі қоғамдағы коммуникациялық тәжірибенің тілдік санадағы көрінісін көрсетеді.

Екінші топ – адамның ішкі әлемі мен эмоциялық күйін білдіретін сөздер. Бұл қатарға бақыт, қайғы, махаббат, қорқыныш, ашу сияқты ұғымдар кіреді. Мысалы, «махаббат» сөзіне сезім, жүрек, сүйіспеншілік, бақыт, адалдық реакциялары берілді. Мұндай реакциялар эмоциялық-экспрессивтік лексиканың мәдени және психологиялық мазмұнын көрсетеді.

Үшінші топ – абстрактілі ұғымдар мен құндылықтар. Бұл топқа білім, болашақ, әділдік, еркіндік, өмір сияқты лексемалар кіреді. Мысалы, «білім» сөзіне оқу, мектеп, кітап, ғылым,

болашақ сияқты ассоциациялар берілді. Бұл реакциялар білімнің қоғамдағы құндылықтық маңызын айқындайды.

Төртінші топ – табиғат пен қоршаған ортаға қатысты сөздер. Мұнда су, күн, ағаш, гүл сияқты лексемалар қарастырылды. «Күн» сөзіне жарық, жылу, таң, шығу, бату сияқты реакциялар берілді.

Бесінші топ – технологиялық және ақпараттық кеңістікке қатысты сөздер. Интернет, компьютер, жаңалықтар сияқты сөздер қазіргі қоғамдағы ақпараттық ортаның тілдік санадағы көрінісін сипаттайды.

Бұл сөздер тізімінде А1 деңгейіндегі тіл үйренушілер үшін салыстырмалы түрде күрделі лексемалар да кездеседі. Дегенмен мұндай материал ассоциативтік сөздіктің дерекқорын кеңейтіп, қазақ тіліндегі когнитивтік құрылымдарды жан-жақты сипаттауға мүмкіндік береді.

Жүргізілген сауалнама құрылымы екі негізгі бөлімнен тұрды. Бірінші бөлімде респонденттердің жасы, жынысы, ұлты, күнделікті қолданатын тілі және қазақ тілін меңгеру деңгейі туралы мәліметтер жинақталды. Екінші бөлімде әрбір стимул сөзге қатысты 5-7 ассоциативтік реакция жазу ұсынылды.

Ассоциативтік мәліметтерді талдау барысында респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары маңызды фактор ретінде қарастырылды. Мысалы, жас ерекшелігіне қарай түрлі топтардың ассоциацияларында айырмашылықтар байқалуы мүмкін. Бұл айырмашылықтар олардың өмірлік тәжірибесі мен тілдік қорының әркелкілігімен байланысты. Сол сияқты жыныстық айырмашылықтар да белгілі бір лексемаларға берілетін реакциялардың сипатына әсер етуі ықтимал.

Зерттеу нәтижелерін жүйелеу мақсатында әрбір стимул сөзге берілген реакциялар ассоциативтік кесте түрінде ұсынылды (2-кесте).

2-кесте – Ассоциативтік сөздік кестесі

Стимул сөз	Ассоциациялар
1	2
адам	жақсы; ақылды; кісі; ұзын бойлы; сұлу; қайырымды; тіршілік иесі
асхана	тамақ; дәмді; ас; тазалық; ыстық; ас әзірлеу; отбасы
ауа райы	жаңбыр; күн; суық; ыстық; бұлт; қар; жел
аурухана	дәрігер; ем; дәрі; науқас; емделу; ақ халат; палата
базар	сатушы; сауда; баға; жеміс; көкөніс; адам көп; дүкен
дәрігер	ем; науқас; денсаулық; аурухана; инемен емдеу; дәрі; ақ халат
дос	сенім; жақын; көмек; сырлас; балалық; жан; қуаныш
дүкен	сатып алу; тауар; ақша; ассортимент; касса; клиент; сатушы
жол	көлік; автобус; жүру; тас жол; жолаушы; бағыт; карта
жұмыс	кеңсе; ақша; еңбек; әріптес; міндет; уақыт; мансап
жыл	қыс; жаз; көктем; күз; табиғат; ауа райы; мереке
мезгілдері	
кездесу	дос; сөйлесу; күту; таңдау; күн; сағат; қауышу
кітапхана	кітап; оқу; тыныш; білім; оқырман; ғылым; сөре
қала	ғимарат; адам көп; шулы; орталық; көлік; көше; әкімшілік
қонақ	дәм; үй; қонақжай; той; дастарқан; күту; туыс
мамандық	мұғалім; дәрігер; инженер; жұмыс; таңдау; білім; карьера
мезгіл	уақыт; жыл мезгілі; таң; кеш; түскі ас; сағат; күн тәртібі
мейрам	наурыз; той; демалыс; құттықтау; отбасы; мереке; сыйлық
мұражай	тарих; өнер; экспонат; сурет; мәдениет; білім; экскурсия
оқу	кітап; білім; университет; мектеп; дәріс; тапсырма; емтихан

1	2
Отан	Қазақстан; ел; туған жер; жер; халық; тәуелсіздік; патриотизм
отбасы	ана; әке; бала; үй; мейірім; махаббат; ата-ана
саяхат	жол; көлік; жаңа орын; туризм; шетел; көру; жады
спорт	доп; денсаулық; жаттығу; жеңіс; ойын; команда; стадион
табиғат	орман; өзен; ағаш; гүл; жануар; таза ауа; көл
танысу	есім; сұхбат; жүздесу; жылы сөз; амандасу; дос; сәлемдесу
тіл	сөйлеу; үйрену; аударма; грамматика; лексика; мемлекеттік; коммуникация
уақыт	сағат; күн; жыл; күнтізбе; мерзім; жоспар; кешігу
үй (пәтер)	бөлме; жиһаз; шаңырақ; жарық; терезе; отбасы; жайлы
үйлену	той; жұп; махаббат; неке; отбасы; қалыңдық; мереке

Мысалы, «адам» сөзіне берілген «жақсы», «ақылды», «кісі», «ұзын бойлы», «сұлу», «қайырымды», «тіршілік иесі» ассоциациялары сөздің тек тура мағынасын ғана емес, сонымен қатар оның сапалық сипаттамаларын және биологиялық мәнін де қамтиды. Бұл ассоциативтік өрістің көпқабатты құрылымын көрсетеді.

Жинақталған деректер қазақ тіліндегі лексемалардың мағыналық желілерін, олардың мәдени және когнитивтік байланыстарын сипаттауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ассоциативтік материалдар тіл үйренушілердің сөздік қорын кеңейтуге, мағынаны контексте тануға және тілдік интерференцияны азайтуға бағытталған әдістемелік жұмыстарға негіз бола алады.

Ассоциативтік сөздіктер тілдің когнитивтік моделін қайта құруда ерекше рөл атқарады. Олар арқылы тіл иесінің ойлау құрылымы, мәдени стереотиптері мен ұлттық-танымдық ерекшеліктері айқындалады [16]. Осы зерттеу де қазақ тіліндегі ассоциативтік байланыстарды сипаттауға және тіл үйренушілердің тілдік санасындағы семантикалық желілерді анықтауға бағытталған маңызды ғылыми кезең болып табылады.

Сонымен қатар ұсынылған стимул сөздер жүйесі әртүрлі тіл меңгеру деңгейіндегі (A1–C1) үйренушілердің ассоциативтік реакцияларын салыстыра зерттеуге мүмкіндік береді. Мұндай салыстырулар тіл меңгеру процесіндегі когнитивтік өзгерістерді анықтауға және психоллингвистикалық тұрғыдан бақылауға жағдай жасайды [17, 21-б.].

Жүргізілген ассоциативтік талдау қазақ тіліндегі лексемалардың тілдік санадағы байланыстары көпқабатты құрылымға ие екенін көрсетті. Респонденттердің реакциялары тек сөздердің тура мағынасымен ғана шектелмей, олардың бағалауыштық, мәдени және эмоциялық компоненттерін де қамтиды. Бұл тілдік бірліктердің семантикалық құрылымы когнитивтік тәжірибемен, әлеуметтік ортамен және мәдени құндылықтар жүйесімен тығыз байланысты екенін айғақтайды. Мұндай ассоциативтік өрістер тіл иесінің әлемді тану моделін бейнелейтін ерекше когнитивтік карта ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл тұжырымдар ұлттық ассоциативтік сөздіктердің тілдік сананы, мәдени кодтарды және ассоциативтік жадты сипаттаудағы маңызын негіздейтін қазіргі зерттеулер нәтижелерімен де үйлеседі [18].

Зерттеу барысында алынған деректер ассоциативтік байланыстардың тақырыптық және семантикалық топтар бойынша ұйымдасатынын көрсетті. Күнделікті өмірге қатысты сөздер көбінесе нақты әрекеттер мен заттық тәжірибеге негізделген реакциялармен байланысса, эмоциялық және абстрактілі ұғымдарға қатысты лексемалар бағалауыштық және мәдени мазмұндағы ассоциациялармен сипатталатыны байқалды. Бұл құбылыс ассоциативтік өрістердің құрылымында когнитивтік және мәдени факторлардың өзара ықпалы бар екенін көрсетеді.

Сонымен қатар ассоциативтік реакциялар респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларымен де байланысты болуы мүмкін. Жас ерекшелігі, тілдік тәжірибе, мәдени орта және тіл меңгеру деңгейі сөздердің ассоциативтік өрісінің қалыптасуына әсер ететін факторлар ретінде қарастырылады. Бұл жағдай ассоциативтік зерттеулердің тек лингвистикалық емес, сонымен қатар әлеуметтік-психологиялық дерек көзі ретінде де маңызды екенін дәлелдейді.

Жалпы алғанда, жүргізілген эксперимент нәтижелері қазақ тіліндегі ассоциативтік сөздікті құрастыруға қажетті эмпирикалық материал қалыптастыруға мүмкіндік берді. Жиналған деректер қазақ тіліндегі сөздердің когнитивтік-семантикалық байланыстарын жүйелеуге, тіл үйренушілердің сөздік қорын кеңейтуге бағытталған әдістемелік модельдер әзірлеуге және қазақ тілінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін психолингвистикалық тұрғыдан сипаттауға негіз бола алады. Мұндай зерттеулер қазақ тілінің ассоциативтік қорын қалыптастыруға және оны когнитивтік лингвистика мен лингводидактика салаларында тиімді пайдалануға жол ашады.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу ассоциативтік тәсілдің тіл үйрету үдерісінде маңызды әдістемелік және когнитивтік құрал бола алатынын көрсетті. Ассоциативтік оқу сөздіктері сөздердің мағынасын тек жеке лексема ретінде емес, басқа сөздермен байланыста қабылдауға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл сөздердің мағыналық желісін айқындап, оларды есте сақтауды жеңілдетеді. Сонымен қатар ассоциациялар арқылы ұсынылған лексикалық материал сөздердің контекстік қолданысын түсінуге және олардың семантикалық байланыстарын тереңірек меңгеруге жағдай жасайды. Осы тұрғыдан алғанда ассоциативтік оқу сөздіктері тіл үйренушілердің сөздік қорын жүйелі түрде кеңейтуге ықпал ететін тиімді лексикографиялық құрал болады.

Зерттеу барысында жүргізілген сауалнама нәтижелері қазақ тілін меңгеріп жатқан түркітілдес студенттердің белгілі бір стимул сөздерге берген реакциялары олардың тілдік санасында қалыптасқан ассоциативтік байланыстардың ерекшеліктерін көрсететінін айқындады. Алынған деректер сөздердің тек мағыналық емес, сонымен қатар мәдени және бағалауыштық қырларын да қамтитынын дәлелдейді. Респонденттердің жауаптарында әлеуметтік тәжірибе, ұлттық мәдениет және жеке тілдік тәжірибе әсерінің байқалуы ассоциативтік өрістердің қалыптасуы күрделі когнитивтік және мәдени факторларға тәуелді екенін көрсетеді.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері респонденттердің жас ерекшелігі, тілдік ортасы және қазақ тілін меңгеру деңгейі сияқты әлеуметтік-демографиялық факторлардың ассоциативтік реакциялар сипатына белгілі бір деңгейде ықпал ететінін байқатты. Бұл деректер тіл үйрету үдерісінде білім алушылардың тілдік тәжірибесі мен мәдени ортасын ескеретін дараландырылған әдістемелік тәсілдерді қолданудың маңыздылығын көрсетеді.

Зерттеу аясында стимул сөздерді іріктеу барысында олардың қолданыс жиілігі, семантикалық мазмұны және мәдени маңыздылығы ескерілді. Нәтижесінде алынған ассоциативтік материалдар қазақ тілінің болашақ ассоциативтік оқу сөздігін жасауға қажетті бастапқы дерекқорды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл материалдар сөздердің мағыналық байланыстарын жүйелеуге, ассоциативтік өрістерді сипаттауға және тіл үйренушілердің когнитивтік лексиконын зерттеуге негіз бола алады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері ассоциативтік сөздіктердің тіл үйрету тәжірибесінде ғана емес, когнитивтік лингвистика, психолингвистика және мәдениаралық коммуникация салаларындағы ғылыми зерттеулерде де маңызды дерек көзі бола алатынын көрсетеді. Ассоциативтік материалдарды кеңейту және әртүрлі тіл меңгеру деңгейіндегі үйренушілердің реакцияларын салыстыра талдау болашақта қазақ тілінің ассоциативтік қорын толықтыруға және тілдік сананың ұлттық ерекшеліктерін тереңірек сипаттауға мүмкіндік береді.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым Комитеті қаржыландырған (грант «AP23487324 «Қазақ тілін түркітілдес студенттерге цифрлық технологиялар негізінде транслингвалды аспектіде оқыту»)

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Караулов Ю.Н., Тарасов Е.Ф., Сорокин Ю.А., Уфимцева Н.В., Черкасова Г.А. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. – М.: Институт языкознания РАН, 1994. – 534 с.
2. Кент Г., Розанов А. Психологические исследования по методике свободных ассоциаций // Архив психологии. – 1910. – Т. 1. – С. 1-50.
3. Леонтьев А.А. Словарь ассоциативных норм русского языка. – М.: Издательство Московского университета, 1977. – 192 с.
4. Абаева М.К., Дмитриук Н.В., Уфимцев Н.В. Исследовательский потенциал ассоциативной лексикографии: перспективы диахронических исследований в Казахстане // Тілтаным. – 2021. – №3 (95). – С. 72-84.
5. Дмитриук Н.В. Казахско-русский ассоциативный словарь (КРАС). – Чимкент, 1978. – 246 с.
6. Дмитриук Н.В., Молдалиева Д.А., Нарожная В.Д., Молданова Ж.И., Мезенцева Е.С., Сандыбаева Н.А., Абрамова Г.И. Қазақша ассоциативтік сөздік / Казахский ассоциативный словарь (КАС). – Алматы; Москва: Медиа-Логос, 2014. – 330 с.
7. Уфимцева Н.В., Балясникова Н.Р. О национальной специфике языкового сознания (на материале русских ассоциативных словарей) // Вестник Челябинского государственного университета. – 2018. – №2 (410). – С. 135-140.
8. Залевская А.А. Экспериментальное исследование ассоциативной структуры памяти // Педагогика и психология. – Алма-Ата: КазГПИ, 1969. – С. 58-69.
9. Қадашева Қ.Қ., Асанова Ұ.О., Мырзаханова А.Қ. Лексикографиялық жүйе: оқу сөздіктерінің түрлері мен жасалу әдістері // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2025. – №2 (136). – Б. 267-277.
10. Фазылжанова А.М., Дмитриук Н.В., Орынбетова Э.А., Назарова А.Ж. Современная казахстанская психолингвистика: ассоциативные аспекты // Тілтаным. – 2023. – Т. 92, №4. – С. 120-132. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2023-4-120-132>.
11. Қазақ ассоциат-сөздер лұғаты. – Алматы: Қазақ кітабы, 2025. – 544 б.
12. Қадашева Қ., Омарова С.Қ., Асанова Ұ.О., Амиржанова А.О. Ассоциативтік өріс және ортақ сөздер оқу сөздігі (A1–A2): оқу-әдістемелік кешен. – Түркістан: Тұран, 2023. – 149 б.
13. Алдашева Қ.С., Набидуллин А.С. Лексикалық жаңалықтардың менталды лексиконындағы ассоциативтік-вербалды желісі: эмпирикалық зерттеу нәтижелері // әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2022. – №3(187). – Б. 9-24.
14. Volskaya Y.A. Associative experiment on the material of abstractness/concreteness ratings: a comparative aspect // RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. – 2024. – Vol. 15, No. 3. – P. 786-801. – <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-3-786-801>.
15. Kiss G.R., Armstrong C., Milroy R., Piper J. An associative thesaurus of English: a corpus of associations. – London: Edwin Arnold, 1972. – 200 p.
16. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 2002. – 264 с.
17. Медведева Е.Ю. Ассоциативный словарь как способ описания языкового сознания // Вестник МГПУ. Серия: Филологические науки. – 2013. – №5 (15). – С. 82-89.
18. Медетбекова П.Т., Кордабай Б.К., Алдашева К.С. Ұлттық ассоциативтік сөздікті құрастырудың лингвистикалық қағидалары: сандық және сапалық зерттеу // Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ хабаршысы. Филология сериясы. – 2026. – №1(80). – Б. 253-265. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2026.1.80.015>.

REFERENCES

1. Karaulov Ju.N., Tarasov E.F., Sorokin Iu.A., Ufimceva N.V., Cherkasova G.A. Associativnyi tezaurus sovremennogo russkogo iazyka [Associative thesaurus of the modern Russian language]. – M.: Institut iazykoznanania RAN, 1994. – 534 s. [in Russian]

2. Kent G., Rozanov A. Psihologicheskie issledovaniya po metodike svobodnyh associaci [Psychological research using the methodology of free associations] // Arhiv psilogii. – 1910. – T. 1. – S. 1-50. [in Russian]
3. Leontev A.A. Slovar associativnyh norm russkogo iazyka [Dictionary of associative norms of the Russian language]. – M.: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1977. – 192 s. [in Russian]
4. Abaeva M.K., Dmitriuk N.V., Ufimcev N.V. Issledovatel'skiy potencial associativnoi leksikografii: perspektivy diahronicheskikh issledovaniy v Kazahstane [The research potential of associative lexicography: prospects of diachronic research in Kazakhstan] // Tiltanym. – 2021. – №3 (95). – S. 72-84. [in Russian]
5. Dmitriuk N.V. Kazahsko-russkiy associativnyy slovar (KRAS) [Kazakh-Russian Associative Dictionary (KRAD)]. – Chimkent, 1978. – 246 s. [in Russian]
6. Dmitriuk N.V., Moldaliev D.A., Narozhnaia V.D., Moldanova Zh.I., Mezenceva E.S., Sandybaeva N.A., Abramova G.I. Qazaqsha associativtik sozdik / Kazahski associativnyy slovar (KAS) [Kazakh associative dictionary]. – Almaty; Moskva: Media-Logos, 2014. – 330 s. [in Kazakh]
7. Ufimceva N.V., Baliasnikova N.R. O nacionalnoi specifikke iazykovogo soznaniya (na materiale russkikh associativnykh slovarov) [On the national specifics of linguistic consciousness (based on the material of Russian associative dictionaries)] // Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2018. – №2 (410). – S. 135-140. [in Russian]
8. Zalevskaia A.A. Eksperimentalnoe issledovanie associativnoi struktury pamiati [Experimental study of the associative structure of memory] // Pedagogika i psihologiya. – Alma-Ata: KazGPI, 1969. – S. 58-69. [in Russian]
9. Qadasheva Q.Q., Asanova U.O., Myrzahanova A.Q. Leksikografialyq zhuie: oqu sozdikterinin turleri men zhasalu adisteri [Lexicographic system: types and methods of creation of educational dictionaries] // Iasauy universitetinin habarshysy. – 2025. – №2 (136). – B. 267-277. [in Kazakh]
10. Fazylzhanova A.M., Dmitriuk N.V., Orynbetova E.A., Nazarova A.Zh. Sovremennaya kazahstanskaia psiholingvistika: associativnye aspekty [Modern Kazakh psycholinguistics: associative aspects] // Tiltanym. – 2023. – T. 92, №4. – S. 120-132. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2023-4-120-132>. [in Russian]
11. Qazaq associat-sozder lugaty [Kazakh Associat-words]. – Almaty: Qazaq kitaby, 2025. – 544 b. [in Kazakh]
12. Qadasheva Q., Omarova S.Q., Asanova U.O., Amirzhanova A.O. Associativtik oris zhane ortaq sozder oqu sozdigi (A1–A2): oqu-adistemelik keshen [Educational Dictionary of associative field and common words (A1–A2): educational and methodological complex]. – Turkistan: Turan, 2023. – 149 b. [in Kazakh]
13. Aldasheva Q.S., Nabitullin A.S. Leksikalyq zhanalyqtardyn mentaldy leksikonyndagy associativtik-verbaldy zhelisi: empirikalyq zertteu natizheleri [Associative-verbal network in the mental lexicon of lexical discoveries: results of an empirical study] // al-Farabi atyndagy QazUU Habarshysy. Filologia seriasy. – 2022. – №3(187). – B. 9-24. [in Kazakh]
14. Volskaya Y.A. Associative experiment on the material of abstractness/concreteness ratings: a comparative aspect // RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. – 2024. – Vol. 15, No. 3. – P. 786-801. – <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-3-786-801>.
15. Kiss G.R., Armstrong C., Milroy R., Piper J. An associative thesaurus of English: a corpus of associations. – London: Edwin Arnold, 1972. – 200 p.
16. Karaulov Iu.N. Russkiy iazyk i iazykovaia lichnost [Russian language and linguistic personality]. – M.: Nauka, 2002. – 264 s. [in Russian]
17. Medvedeva E.Iu. Associativnyi slovar kak sposob opisaniya iazykovogo soznaniya [Associative vocabulary as a way of describing linguistic consciousness] // Vestnik MGPU. Seriya: Filologicheskie nauki. – 2013. – №5 (15). – S. 82-89. [in Russian]
18. Medetbekova P.T., Kordabai B.K., Aldasheva K.S. Ulttyq associativtik sozdikti qurastyrudyn lingvistikalyq qagidalary: sandyq zhane sapalyq zertteu [Linguistic principles of compiling a national associative dictionary: quantitative and qualitative research] // Abylai han atyndagy QazHQzhATU habarshysy. Filologia seriasy. – 2026. – №1(80). – B. 253-265. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2026.1.80.015>. [in Kazakh]

Associative Dictionaries in the Kazakh Language: Analysis Based on Experimental Data

Abstract. Describing the structure of linguistic consciousness on the basis of experimental data is currently regarded as one of the most relevant directions in psycholinguistics and associative lexicography. Although associative studies have been conducted in Kazakh linguistics, empirical research that systematically describes associative relations of lexical units in the linguistic consciousness of learners of Kazakh as a second language remains insufficient. In this regard, the present article analyzes the associative fields of lexical units in the linguistic consciousness of Turkic-speaking students learning Kazakh.

The aim of the study is to identify semantic, cultural, and cognitive connections of stimulus words in the Kazakh language through the results of an associative experiment and to describe them from the perspective of associative lexicography. To achieve this aim, the following objectives were set: selecting stimulus words; conducting a free associative experiment; systematizing the obtained responses and classifying them into semantic groups; and analyzing the structural features of associative fields.

The empirical basis of the study consists of the results of a free associative experiment conducted among 70 Turkic-speaking students learning Kazakh as a second language. The respondents were presented with 32 stimulus words selected from A1-level educational materials and were asked to provide 5-7 associative responses to each stimulus.

The theoretical and methodological framework of the study is based on the works of leading scholars in associative lexicography and psycholinguistics, including Yu.N. Karaulov, E.F. Tarasov, N.V. Ufimtseva, A.A. Leontiev, and N.V. Dmitryuk. The research employed the methods of the free associative experiment, descriptive analysis, semantic grouping, and frequency analysis.

The results demonstrate that the associative responses of Turkic-speaking students reveal semantic, cultural, and evaluative connections simultaneously. The scientific novelty of the study lies in the systematic description of associative fields in the linguistic consciousness of learners of Kazakh based on experimental data and in the development of an initial empirical database for compiling an associative learner's dictionary of the Kazakh language.

The practical significance of the study is determined by the possibility of applying the obtained materials in Kazakh language teaching methodology, in the development of associative educational dictionaries, as well as in applied research in cognitive linguistics, psycholinguistics, and intercultural communication.

Keywords: associative dictionary, free associative experiment, stimulus word, linguistic consciousness, Turkic-speaking students, psycholinguistics.

Ассоциативные словари на казахском языке: анализ на основе экспериментальных данных

Аннотация. Описание структуры языкового сознания на основе экспериментальных данных в настоящее время является одним из наиболее *актуальных направлений* психолингвистики и ассоциативной лексикографии. Несмотря на наличие исследований в области ассоциативной лингвистики казахского языка, эмпирических работ, системно описывающих ассоциативные связи лексических единиц в языковом сознании изучающих казахский язык как второй, недостаточно. В этой связи *в статье анализируются* ассоциативные поля лексических единиц в языковом сознании тюркоязычных студентов, изучающих казахский язык.

Цель исследования заключается в выявлении семантических, культурных и когнитивных связей стимульных слов казахского языка на основе результатов ассоциативного эксперимента и их описании с позиций ассоциативной лексикографии. Для достижения *поставленной цели* были определены следующие задачи: отбор стимульных слов; проведение свободного ассоциативного эксперимента; систематизация полученных реакций и их классификация по семантическим группам; анализ структурных особенностей ассоциативных полей.

Эмпирическую базу исследования составили результаты цепного ассоциативного эксперимента, проведённого среди 70 тюркоязычных студентов, изучающих казахский язык как второй. Респондентам были предложены 32 стимульных слова, отобранных на основе учебных материалов уровня A1, к каждому из которых необходимо было привести 5-7 ассоциативных реакций.

Теоретико-методологическую основу исследования составили труды ведущих учёных в области ассоциативной лексикографии и психолингвистики: Ю.Н. Караулова, Е.Ф. Тарасова, Н.В. Уфимцевой, А.А. Леонтьева и Н.В. Дмитрюк. В исследовании применялись методы свободного ассоциативного эксперимента, описательного анализа, семантической классификации и частотного анализа.

Результаты исследования показали, что ассоциативные реакции тюркоязычных студентов одновременно отражают семантические, культурные и оценочные связи. Научная новизна работы заключается в системном описании ассоциативных полей в языковом сознании изучающих казахский язык на основе экспериментальных данных и формировании исходной эмпирической базы для составления учебного ассоциативного словаря казахского языка.

Практическая значимость исследования определяется возможностью использования полученных материалов в методике преподавания казахского языка, при разработке учебных ассоциативных словарей, а также в прикладных исследованиях по когнитивной лингвистике, психолингвистике и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: ассоциативный словарь, свободный ассоциативный эксперимент, стимульное слово, языковое сознание, тюркоязычные студенты, психолингвистика.

Авторлар туралы мәлімет

Үдербаев А.Ж. – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қ. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, e-mail: a.uderbayev@satbayev.university, Қазақстан, Алматы қ.

Оданова С.А. – корреспондент-автор, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қ. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, e-mail: s.odanova@satbayev.university, Қазақстан, Алматы қ.

Ибраймова Л.Ә. – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, e-mail: liraibraymova@gmail.com, Қазақстан, Алматы қ.

Information about the authors

Uderbayev A.Zh. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Satbayev University, e-mail: a.uderbayev@satbayev.university, Kazakhstan, Almaty.

Odanova S.A. – The Corresponding Author, Candidate of Philological Sciences, Professor, Satbayev University, e-mail: s.odanova@satbayev.university, Kazakhstan, Almaty.

Ibraimova L.A. – Candidate of Philological Sciences, Acting Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, e-mail: liraibraymova@gmail.com, Kazakhstan, Almaty.

Сведения об авторах

Удербаев А.Ж. – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный исследовательский технический университет имени К. Сатпаева, e-mail: a.uderbayev@satbayev.university, Казахстан, г. Алматы.

Оданова С.А. – автор-корреспондент, кандидат филологических наук, профессор, Казахский национальный исследовательский технический университет имени К. Сатпаева, e-mail: s.odanova@satbayev.university, Казахстан, г. Алматы.

Ибраймова Л.Ә. – кандидат филологических наук, и.о. доцента, Казахский национальный женский педагогический университет, e-mail: liraibraymova@gmail.com, Казахстан, г. Алматы.